

Irodalmi Szemle.

A magyar szépirodalom története. A legrégebb időktől Kisfaludy Károlyig. Irta *Kardos Albert*. Budapest, 1892. A szerző célja az volt a maga nyilatkozata szerint, hogy a mívelt *magyar* olvasó közönségnek s érettebb tanuló ifjúságnak, mely az irodalom jelenségeivel már ismerős, de az irodalmi alakokról és termékekről gondolkodni szeret, oly könyvet adjon kezébe, mely az iskolai rendszeresség nyűgéből kifejtve, a száraz adatok, évszámok, könyvczímek ballasztjaitól megszabadítva, könnyen, világos formában tárgyalja a magyar irodalom, főkép költészet fejlődését, a fejlődés mozgató eszméit és ez eszmék kiváló képviselőit, mely nagy vonásokban mutassa be a magyar irodalom épületét, nem minden törmelék darabját, hanem csak kimagasló oszlopok alakjait, a kikre egy-egy nagyobb épületrész támaszkodik, a kiket hiába tördelt-rombolt az idő ostroma, nem birt elpusztítani; mely lefényképezze azokat a korszakos írókat, a kiknek ragyogó vagy kevésbbé ragyogó sugárai nélkül nem teljes a magyar szellem és kultúra világossága. Mindenesetre szép cél és hálás feladat, melyet Kardos úgy gondolt a legsikeresebbeu megoldhatónak, ha egy *franczia* hirlap-beli cikkeinek gyűjteményével lép a *magyar* olvasó elé. Pedig könyve teljesen magán viseli születése bélyegét, mert nem a magyar szépirodalom, főkép magyar költészet fejlődésének története, nem a szépprózai és költői alakban megnyilatkozó nemzeti szellem alkotásainak rendszeres és összefüggő előadása az: csak a szépirodalom és költészet köréből egyes tetszetős kérdések taglalása, a mint az ember idegen hirlapnak és idegen közönségnek írhat; nem szerves egész, csak egyes vázlatok és szakaszok sorozata; nem a korok mozgató eszméinek és ez eszmék kiváló képviselőinek tárgyalása, mert éppen az eszmék, irányok, áramlatok és emberek egymásra hatása nagyon fogyatékos és hézagos, hiszen még a pogány nemzeti szellemmel és vallással sem foglalkozik, melyet a diadalmaskodó keresztény szellemmel és vallással aztán szembe állíthatna; még nemzeti hegedőseink (regőseink és igriceink) szerepének, az ősmagyar eposzeia kérdésének vizsgálatába sem ereszkedik, még középkori világi költészetünk maradványait sem méltatja kellő figyelemre. Még felszínesebb és hiányosabb a reformátio és ellenreformátio eszméinek, okainak, indítékainak és embereinek jellemzése; sehol a kor

lelkébe bele nem mélyed, megítélésében a bölcsélet magaslatára nem emelkedik, pedig az újabb történeti és irodalomtörténeti kutatások alapján minő érdekes és színes képeket rajzolhatott volna a XV-ik század szerzetes és apácza íróival szemben a XVI-ik század protestáns prédikátorainak és tanítóinak küzdelmes életéről, külön-külön vallásos, hazafias és regényes elbeszéléseikről! Kétségtelen, hogy Kardos könnyű és világos elbeszélő; de e tulajdonaival nem bírja az alaposságot és tartalmasságot összekötni. Az ő könnyűsége és világossága lépten-nyomon felszínességbe csap, a mi megengedhető a journalistának, de nem a tudósnak. Kardos sokkal inkább vázol és elnagyol, mint a XVI-ik század kezdeties drámájának teljes mellőzése, a XVII-ik század lyrájának gyarló bemutatása bizonyítja, semhogy művével a szakember a szerkezet és kidolgozás számos aránytalansága és fogyatékosága, számos apró hiánya és hibája miatt megelégedhetnék. Pedig tagadhatatlan, van néhány vonzóan megírt fejezete, mint a magyarok eredetéről és nyelvéről, a hun és magyar mondákról, mint a renaissance idejéről szólók, melyek ha nem is teljes, legalább kerek képet adnak. De itt is mennyi a hiány, mennyi a botlás! Még Báróczyt, Árnyst, Péczelit, Virágot sem méltatja többre, minthogy nevéket följegyezze; az olyan írók pedig, mint P. Horváth, Dayka, Bacsányi, Kármán, Kiss János, Vitkovics, Katona még névleg sem szerepelnek a szépirodalomnak ebben az új történetében, mely Kölcseyn végződik; Kölcseyt meg a Szemere Pál és hatása érintése nélkül írja meg, noha Szemerét külön sem tárgyalja. Még a renaissance fejezeteinek előadásában is olyan apró botlásokat ejt, hogy Kazinczy Ferenczet néhány évig járattja egy szepesi iskolában, holott *egyellen* évet töltött Késmárkon; hogy írói pályáját egy *német regény* fordításával kezdeti, holott Magyarország földrajzával kezdette meg; hogy a magyar irodalommal Kisfaludy Sándor 70 éves születése napjára ület ünnepet, holott *neve napján* volt az, hogy azt állítja, miként Balassától Kisfaludy Sándorig *nem* lépett föl szerelmi dalnok, holott Ányos, Dayka, Kazinczy is előbb művelte a szerelmi lyrát; hogy a Csokonai „nyers diák ízlését a Gvadányi durva katonaműveltségével“ megegyezőnek mondja, holott az öreg generálisnak, ki a nagyszombati egyetem egyik kitünő növendéke volt s a baccalaureátust is megszerezte, nem a *műveltsége* volt durva, csak a *szája* dancesos; hogy a Csokonai költeményei jó részét már a költő életében is csak férfi-társaságban élvezhetőnek mondja, holott azok jó része ma is inkább közkézen foroghat, mint a *Nana* és *Germinál*; hogy Berzsenyit is „*consilium abeundi*“-val meneszti el Sopronyból, mint Csokonait Debreczenből, holott mind a kétszer atya *önként* vitte haza; először, mert a katonaságtól féltette, másodsor, mert költői hajlamainak követe helyett gyakorlati életre, gazdaságra szánta; hogy Kölcseyt többször küldeti követül országgyűlésre, holott csak *egyszer* volt követ s akkor sem végig; hogy Kölcsey kritikai eljárását *ferdeségnek és tapintatlanságnak* mondja, holott rögtön, a reakövetkező lapon meg azt vallja, hogy kri-

tikáért *nem becsülhetjük eléggé*, mert nagy merészen *útat tört* a kritikának, példát adott a *tulományos* és *elvi* fejtegetésre, s a kritikát az irodalom hathatós tényezőjévé tette, hogy a Kölcsey politikai beszédei közül *különösen búcsu-beszédét* tartja emlékezetesnek, holott annak a 86 sornak *csak a lemondás ténye*, az országgyűlésről távozása adott jelentőséget. Valóban a Kardos könyve nem a magyar irodalom épülete nagy vonásokban: csak az épület elnagyolt és sok helyen elhibázott vázlata.

(Sz. K.)

A protestans pápens és sajtó. Irta *Ballagi Géza*. Budapest, 1892. — A magyarországi politikai irodalom történetének érdemes szerzője e cím alatt új művet bocsátott közre, mely voltaképp a *Protestans Szemle*beli tanulmányának lenyomata csak. De méltó volt kiadni külön is, mert híven, élénken nemcsak a napi sajtó és röpiratok oly ritka ösmeretével, a hazai és külföldi termékek oly bő felhasználásával rajzolja azt az egyházi küzdelmet, melyet a magyar protestansok az ötvenes évek végén megvívtak, a mint ő rajzolhatja, kinek rendelkezésére áll a Ballagi Mór híres *protestans* könyvtára, s a maga 4000 kötetet tartalmazó politikai röpirat-gyűjteménye: de adatait a család hagyományaiból és levelezéseiből is számos nagybecsű részlettel egészíti ki; úgy, hogy nem egy írónk, mint Székács József, Ballagi Mór, Révész Imre életének és pályájának tanulmányozója a nemzeti irodalomtörténet szempontjából is forrásul használhatja. Ballagi Géza jó tulajdonai, melyeket *Politikai irodalomtörténete* feltüntetett, a lelkiismeretes kutatás, a rendszeres feldolgozás, a pártatlan felfogás, a folyamatos előadás, melyek minden valamirevaló történetíróban nélkülözhetetlenek, megtalálhatók itt is; de meg van egyszersmind nem egy helyütt stíljének bizonyos pongyolasága, hangjának nem egyszer bizonyos érdekesége, mi művének nem történeti értékéből, csak elbeszélése választékosságából von le. Különben essayje könnyen írt, tanulságos dolgot, melyet érdemes elolvasni, érdemes nemcsak protestánsnak, de katolikus embernek is; mert ebben az egyházi küzdelemben nemcsak a protestánsok életérdeke és erkölcsi ereje szerepelt, de a katolikusok részvéte és egyetértő támogatása is. Mert soha nagyobb egyetértés Magyarországon az emberek közt nem volt, mint ebben a korban. Pártok nem álltak egymással szemben, mondja Ballagi. Megszűnt a felekezetek és nemzetiségek torzsalkodása. A katolikusok, kiket a konkordátum szintén a történeti jog alapjáról taszított le, a közös szerencsétlenség elhárítása végett fegyverszüvetségre léptek protestáns testvéreikkel; s a sikeren érzett örömben, s a balsiker okozta levertségben hűségesen megosztottak egymással, úgy, hogy *Jókai Mór* az egy akol és egy pásztor énekét zenghette el. Így lett a protestans küzdelem — nemzeti küzdelem a pápens, az absolutismus, az egységes Austria és kormánya ellen, mely e nyílt parancssal és a magyarító rendelettel meg akarta semmisíteni a protestánsok szabadságát és önkormányzatát, mert el akarta nyomni

egyházukat és meg akarta mētelyezni iskolájokat. De a mint megjelent, 1859. szeptember 1-én, a protestantizmus vezérférfiai: Vay Miklós, Prónay Gábor, Zsedényi Ede, Tisza Kálmán, Török Pál, Székács József, Ballagi Mór, Balogh Péter, Filó Lajos, és annyi más eszélyes tapintattal és férfias bátorsággal sorakoztak ellene, és szembe szálltak minden üldözéssel és zaklatással, minden fenyegetéssel és kegyvesztéssel. Sőt a menekültek is: Kossuth, Jósika Miklós, Ludwigh János, Horn Ede, Szarvady Frigyes részint röpiratokkal, részint hirlapi cikkekkel is bele szóltak a nemes és nagy harciba, mely a magyar kérdést újra egész Európában szőnyegre hozta. S Nyugat-Európa új elismeréssel és csodálattal látta ezt a kis nemzetet, mely megfogya bár, de törve nem, élt és küzdött megint a maga igazáért! S bár a kormány erőszakkal ijesztett, pénzzel vesztegetett: a pátenst nem bírta elfogadtatni, csak némely lutheránus tót egyházi községekben. Prónay Gábor kimutatása szerint 1860. márczius végéig 226 község rendezkedett a nyílt parancs értelmében, s 333 egyház nem fogadta el azt. S hasztalanul lón *Kuzmány Károly* bécsi theologiai tanár superintendens, hasztalanul jutott a gyűlöletes *Hurbán* és *Hodzsa* előkelő egyházi méltóságra, hasztalanul izgattak Magyarországon önálló szláv egyház alakítására: mindez csak a patens bukását készítette elő; úgy, hogy a bécsi kormány megtört, a patenst 1860. május 15-én visszavonta; egyelőre a patens szerint szervezett egyházakat ez alakjukban még megtartotta ugyan, hogy a visszavonulás szégyene kisebbnek lássék: de az önkormányzathoz hiven ragaszkodó gyülekezeteknek és testületeknek a gyűlések tartását és képviselőik választását már megengedte, a mire csakhamar a *történelmi jog* teljes elismerése, néhány évvel utóbb az *alkotmány* helyreállítása következett. A ki ezt a küzdelmet meg akarja ismerni, olvassa el a Ballagi Géza művét, mely épp oly élvezetes, mint tanulságos munka, s nem egy ma is szereplő államférfiünk, mint *Vay Miklós*, *Tisza Kálmán* jellemére vet érdekes megvilágítást. (Sz. K.)

Vitkovics Mihály élete és irodalmi működése. Irta *Nicóra János*. Kolozsvár, 1892. Ily czímen jelent meg egy kilenczven lapsos dolgozat, mely a fiatal szerzőnek első kísérlete. Bár a maga egészében szorgalmas olvasásra, helyes felfogásra, Vitkovics életének és működésének alapos ismeretére vall: a kezdő fogatkozásai újra meg újra feltűnedeznek benne. Nem szólva helyes írása következetlenségéről a latin szók használatában, néhány magyartalanságáról egyes szók alkotásában és mondatok fűzésében, csak pár ifjonti túlzására és elsietett ítéletére mutatunk reá: minő a bevezetésben mindjárt az az állítása, hogy a hol virágzó az irodalom, ott a nemzeti élet a politikai téren is virágzó, (3. l.) pedig hogy e tétel ily egytetemes törvényül meg nem állhat, bizonyítja éppen nemzetünk példája az alkotmány visszaállítása előtt, mikor a politikai elnyomás ellenére az irodalom emelkedett; minő a Vitkovics népdalainak jellemzésében az a nagy mondása, hogy a költő

szerelme mélyebb, mint a tenger feneké és magasabb, mint a csillagjárás (41. l.), vagy a minő Vitkovics népdalköltői hivatásának az a túlbecsülése, hogy ha a classicizmushoz át nem pártol, nem csak a magyar nemzetnek a népies költészet terén teremtő példa-adója, de *Európának* is (58. l.), a népiesség feltámasztója lehet! Még ha Vitkovics lángész is, a mi nem volt, nyelvünk elszigeteltsége miatt Európára ki nem hathat. Vagy kihatott-e Révay Miklós a történeti nyelvtudomány megalapításával? Nem Grimm és Bopp nevéhez fűzik-e ennek diességét mai nap is. Különben Vitkovics elég jeles népdalköltő, de szerelmének olyan tűneményes mélysége és magassága sehol sem fedezhető fel, nem még Lidi iránt sem, kinek búcsú-levelét a szerző hibásan veszi *hiteles* bizonyítékul, mert minden valószínűség szerint az csak költött levél. (15. l.) S mégis emez apró hibák és a hasonló apró elvétések daczára e dolgozatot teljes örömmel és megelégedéssel olvastuk el, mert a szerző oláh eredete mellett jó magyar hazafias érzéséről, annak őszinte vallásáról tesz bizonyosságot. Már maga a választás, hogy éppen Vitkovicsot, ki hű szerb létére a legigazabb magyar, ki fajszeretétét magyar hazaszeretetével a legszebb összhangba tudja olvasztani, vette vizsgálatá és tanulmánya tárgyául, jellemzi a szellemet, melyben Nicóra megindult, mintha csak e derék és érdemes írónk követendő példája lebegne lelke előtt; a szeretet pedig, melylyel Vitkovics életét, s mint népdalköltőnek, mese írónak, epigrammatistának írói érdemét megítéli, majd leveleit, drámai kísérleteit és alanyi regényét ismerteti, még nyiltabban beszél mellette, mert Nicóra kiváló súlyt éppen mindig a Vitkovics magyarságára és hazafiságára fektet, abbéli meggyőződésében, mint mondja, hogy minden magyar ember első és főkötelessége a magyar nyelv terjesztése és művelése, mert csak ez által lehet erős a nemzet. S ennek kifolyása volt a Vitkovics minden elve, szava, tette. Vajha őrizze is meg szerző ezt a szellemet egész pályafutásában, mert akkor tesz leghasznosabb szolgálatot fájának is, hazájának is, melynek bár különböző nyelvű fiai, de mindnyájan fiai vagyunk. (Sz. K.)

Két oklevéltani munka. — Az oklevéltan nálunk nagyon kevésé kultivált tudományág, pedig egyik legfontosabb segéd tudománya a történelemnek. A mire külföldön egész szakiskolák (a bécsi „Institut für oesterr. Geschichtsforschung“, Németországban a Waitz-féle berlini s más seminariumok, a „Monumenta Germaniae“ írói köre, Franciaországban az „École des chartes“, Rómában a különféle történelmi intézetek) vannak berendezve: az nálunk eddigelé inkább csak autodidacta műkedvelők s egy-két alaposan képzett szakember ügybuzgalma által műveltetett. Azért nem csoda, ha a magyar oklevéltan tágas mezeje még legnagyobbbrészt parlagon hever. Pedig hogy az oklevéltanra nálunk is sok szép feladat vár, azt eléggé bizonyítja az az egy-két százados tollharcz, a mely némely nagyfontosságú régi oklevél körül eddig is vívatott, s oklevéltáraink rohamos szaporodása. Azonban a

diplomatika művelésének terén nálunk is kezd derengeni az új-kor hajnala. A haladás örvendetes jeleiként kell tekintenünk azon két jeles oklevéltani tanulmányt is, melyek csak az imént egymásután jelentek meg, s melyeket röviden ismertetni kívánunk. Mindakettő első királyaink okleveleinek egy-egy érdekes csoportjával foglalkozik: az egyik szent István király összes ismert okleveleit veszi bírálat alá s kimutatja, hogy közülök melyik igazi, hiteles, s melyik koholt, hamisított s mint ilyen régi, úgyszólván százados vitákat akar eldönteni; a másik Kálmán király okleveleit ismerteti, elemzi s belőlük általános tanulságokat állapít meg az Árpád-kori királyi kancellária s a legrégebb magyar diplomatika ismeretére nézve. Mindkét munka nagyon megérdemli, hogy velök foglalkozzunk. Az egyik:

Szent-István király oklevelei és a Szilveszter-bulla, írta *Karácsonyi János* dr., kiadta a M. T. Akadémia történelmi bizottsága. Tárgya közérdekű és történelmünkben oly nagy fontosságú, hogy egész irodalom képződött körülötte egy évszázad folyamán, főkép a pannonhalmi apátság alapító levele és az u. n. Szilveszter-féle bulla (szent Istvánnak adott pápai kiváltságlevél) valódi vagy hamis volta felett. Az előbbinek hitelességét már eldöntötte Fejérfataky (alább említendő munkájában), az utóbbinak koholt voltát bizonyította már 1747-ben Schwarz Gottfried s azóta annyian mások, újabban Knauz Nándor. A többi szent István-kori oklevelek valódisága is állandó vita tárgyát képezte, úgy, hogy alig maradt oklevél szent István korából, melynek igazi voltát egyik vagy másik történetírónk kétségbe ne vonta volna. Karácsonyi, midőn e vitába beleszól, külön vizsgálat tárgyává tesz minden egyes oklevelet s a diplomatika tudományát és tanait híván segítségül, ennek útmutatása, módszere szerint keresi a külső és belső ismertető jeleket, a melyek alapján az egyes oklevelek valódi vagy hamis volta felett ítéletet mond. A vizsgálat tárgyát képező oklevelek a következők: 1. *A ravennai adománylevél*, melyben szent István a ravennai Vasas-Szent-Péter-monostor részére évenként 25 márka ezüstöt biztosít (eredetije ismeretlen, kelet nélküli). 2. *A veszprémvölgyi apátság-monostor alapítólevele* (görög nyelven, eredetije nincs meg, kelet nélküli). 3. *A pécsi püspökség alapítólevele* 1009-ből (eredetije ismeretlen). 4. *A veszprémi püspökség alapítólevele* k. n. (1257. és 1295-iki átiratban maradt fenn). 5. *A pécsváradi apátság alapítólevele* 1015-ből (eredetije nincs meg, későbbi átiratokból adatott ki). 6. *A pannonhalmi apátság kiváltságlevele* 1030. tájáról (eredetije a győr-szent-mártoni apátság levéltárában őrzetik). 6. *A nyitrai püspökség alapító oklevele* 1006-ból, a mely oly ügyetlen hamisítvány, hogy történetíróink eddig is már koholtnak ítélték. 8. és 9. *A zalavári apátság alapítólevelei*, egyik 1019-ből, a másik 1024-ből (másolatban maradtak fenn). 10. *A bakonybéli apátság alapítólevele* 1037-ből. 11. *A Szilveszter-bulla* szent István király számára 1000. márcz. 27-éről, mely 1644-ben látott először napvilágot,

mely felett másfél százados irodalmi vita folyt, s koholt volta bebizonyított. — Karácsonyi közli az egyes oklevelek legjobb másolatait s alapos vizsgálat, összehasonlítás tárgyává teszi azok tartalmát, alakját, stylusát, főkép három fő szempontból: 1. hogy megegyezik-e az oklevél tartalma a kor viszonyaival, 2. az egykorú oklevelekkel, 3. a későbbi hiteles oklevelek adataival. S ezek alapján a következő eredményre jut: hogy a pannonhalmi apátság kiváltságlevele eredeti ugyan, de nem 1001-ben kelt, mint azt eddigelé hitték, hanem 1030. táján, mert az oklevél utolsó három sora (mely az 1001-ki datumot tartalmazza) későbbi jóhiszemű hozzá toldás. *Eredetinek* bizonyítja Karácsonyi ezenkívül a ravennai, veszprémvölgyi, pécsi, veszprémi és pécsváradi alapító leveleket; *koholtnak* a nyitrai, zalavári és bakonybéli alapítóleveleket. Kimutatja végül, hogy a Szilveszter-bulla néven ismeretes írat egészen újkori 1576. után készült hamisítvány, bár szent Istvánnak csakugyan volt egyházi jogi kiváltsága, ámde azt csak 1015. után kapta és csak az ő személyére szólt. — Karácsonyi oklevél kritikája alapos szakképzettségről, széleskörű tudásról és éleselműségről tanúskodik; vizsgálódásainak eredménye egyik másik vitás kérdést kétségtelenül eldönti, de némely tévedését már azóta is kimutatták (Fejérpataky pl. a bakonybéli apátság birtok összeíró levelének mikor készítettéséről) s bizonyára még ezután is sok tinta fog folyni a szent István király oklevelei hitelessége kérdésében. — A másik munka:

Kálmán király okleveleiről, dr. *Fejérpataky* László nagybecsű tanulmánya, a mely az Akadémia Értekezések között egy vaskos füzetben (87 lap) jelent meg, Kálmán király pecsétjének és két, eddig ismeretlen oklevelének hasonmásával. Fejérpataky a magyar diplomatikának ez idő szerint kiválóbb és leghivatottabb művelője. Mint a bécsi történetkutató intézetnek egykori tagja s a nagy hírű diplomatikus *Sickel* tanítványa, kiváló készültséggel és nagy előszeretettel szánta magát a magyar diplomatika művelésére s e téren eddigelé három nagybecsű művel gazdagította szegényes diplomatikai irodalmunkat. Első munkája volt a pannonhalmi apátságnak szent István királytól kapott kiváltságleveléről szóló tanulmánya, a melylyel e sokáig vitatott oklevél eredetiségét bebizonyította. Második alapvető diplomatikai munkája az Árpád-kori királyi kanczelláriáról szólt. Ezekhez sorakozik most Kálmán király okleveleiről írt tanulmánya. Kálmán királyról *öt eredeti oklevél* maradt reánk: 1. a *veszprémvölgyi apácák* részére 1109-ben kiadott oklevél (két különböző, teljesen egykorú szerkezetben); 2. a *zobori apátság* vámjairól és tizedeiről szóló 1111-iki ítéletlevél; 3. a *zobori apátság* birtokait felsoroló 1113-iki diploma, s 4., 5. *Dalmátia* részére kiadott két hiteles eredeti oklevél 1102-ből és 1103-ból. Ezeket mindössze öt más, valódi eredetiben fennmaradt oklevél előzi meg az első Árpádok korából, u. m.: a *pannonhalmi apátság* alapítólevele szent Istvántól 1030-ból, a *tihanyi apátságot* alapító *Endre* királytól 1055-ből; a *pannon-*

halmi apátság birtokairól szóló szt. Lászlótól; a *bakonybéli apátságé* ugyancsak szt. Lászlótól és Dávid duxnak szt. László pecsétjével megerősített adománylevele a *tihanyi apátság* részére; az utóbbiak kelet nélkül. Ezekhez sorakoznak közvetlenül a Kálmán királyi ugyanannyi számmal. Tekintélyes sorozatot képeznek tehát első királyaink gyéren fennmaradt oklevelei között. Ezeknek kettejét (a zobori apátságot illetőket) maga Fejérpataky fedezte fel nemrégiben a nyitrai püspöki levéltárban, a hol eddigelé lappangottak, csodálatosképen fennmaradván azon háromszoros pusztulásból, mely e levéltárt az 1241-iki tatárjárás, az 1271-iki cseh pusztítás (Ottokár betörése) s Csák Máté dúlása, Nyitra felégetése alkalmával érte. Szövegök (későbbi átírások következtében) eddig sem volt ismeretlen, de oly rosz másolatban maradtak ránk, hogy az eddig nem is sejtett eredetiek felfedezése diplomatikánkra nagyfontosságú. Ezeknek pontos szövegét és hasonmását is közli Fejérpataky. Ez oklevelekről írt tanulmányában több érdekes tanulságot állapít meg. A bakonybéli apátság javait összeíró oklevélről kimutatja, hogy a conscriptio összeállítója előtt szt. Istvánnak egy oklevele feküdt, a mely nem lehetett más, mint az apátság alapítólevele, mely a panonhalmihoz hasonló formulákkal bír. E pár sor tartotta fenn a bakonybéli apátság alapító oklevelének töredékét és nem az a koholt szöveg, a melyet oklevéltáraink annak adnak ki. Kimutatja Fejérpataky azt is, hogy régebbi okleveleink számos darabját nem a királyi kancelláriában készítették, hanem azokat egyes egyházak már előre készen tartották, hogy alkalom adtán, pl. a király látogatásakor arra a királyi megerősítést a pecsét ráfüggesztése által kinyerjék. Így pl. Kálmán király a zobori apátság számára adott két (1111. és 1113-iki) oklevelének szellemi szerzője Godofredus zobori apát; a király az előzetes jóváhagyáson kívül csak a megpecsetelés által járult hozzá; jöllehet az oklevél az ő neve alatt kel. Kálmánnak Dalmátia részére kiadott oklevelei szerkezet tekintetében teljesen elütnek a magyar egyházak részére adottaktól és egész külön csoportot alkotnak, a mely a régi délszláv és dalmát oklevelekhez közelebb áll. Az érdekelt egyházak tehát itt is kész oklevéllel léptek a király elé, a melyet a vidék gyakorlata szerint szerkesztettek. A királyi kancellária ténykedése ebben az esetben legfőlegbe csak a megpecsetelésben nyilvánul. Azért van aztán az, hogy a királyság első százada végén s második századában a szent István korabeli egyöntetű kancelláriai praxis helyébe igen változó szövegezésű oklevelek lépnek, melyekben egyező formulákat hiába keresnénk. A külsőségben I. Endre még megtartja (pl. tihanyi oklevelében, 1055.) szent István formuláit, de a lényeg, a szöveg már nem a régi; kuszált; hol a király beszél, hol az oklevél írója. A XI. század végén még nagyobb a visszaesés: az oklevelek lassan az elbeszélő stylumot veszik fel, a király meg sem szólal bennök, csak egy-egy kifejezés utal arra, hogy királyi oklevelek. A visszaeséssel megkezdődik az ingadozás, egyöntetű

kancelláriai gyakorlat nincs s a XII. század közepéig sehogy sem tud megállapodni a magyar oklevél-forma. Kálmán király oklevelei egymástól mind elütők. Nem esoda, midőn a zobori okleveleket a zobori kolostorban, a veszprémvölgyit az apácák szorgalmazására, a dalmátokat Dalmátiában írták. Nálunk tehát a kancellária kibocsátotta kezéből a királyi oklevelek kiállításának kizárólagos jogát. A külföldön is előfordul ez, de ott legtöbbször megelégszik az érdekelt egyház azzal, hogy nem tisztázatlan, mint nálunk, hanem egyszerű fogalmazványban terjeszti a kancellária elé a kiállítani kívánt oklevél szövegét. Ebből az is következtethető, hogy ebben az időben rendes szerkezettel bíró királyi kancelláriánk alig volt. A királyi kancelláriának, mint szerves testületnek nyomait csak II. Béla ideje óta kísérhetjük figyelemmel. — Nevezetes tanulságok ezek diplomatikánk első századaiból, melyek az oklevelek hitelességének megbírálásánál szem előtt tartandók. Fejérpataky diplomatikai bűvárlatainak szép eredményeket köszönhet zsenge korát élő oklevéltanunk. Kálmán király okleveleiről írott szép tanulmánya nagybecsű adalékokkal járul Árpád-kori diplomatikánk ismeretéhez. (Sz.L.)

M. Guérin, La Question du Latin et la réforme profonde de l'enseignement secondaire. Paris, 1890. — A középiskolai reform az oktatásügy napi kérdése: mondhatnám a szellemi valuta rendezés kérdésének, mert úgy látszik a teméntelen reformjavaslatból és szaktanácskozmányból, hogy a tanuló ifjúság, a tantervek nagyméretű igérvényei mellett is, csekély értelmi és erkölcsi érczalappal kerül ki az iskolákból.

Szerzőnk szerint a középiskolázás reformját megköveteli az élet, mert a létért küzdés az egyesek és nemzetek közt hovatovább mind hevesebbé válván, mind az egyesek, mind az állam java úgy hozza magával, hogy mindenki a lehető legjobb fegyverzettel menjen a harcba. E végre kétféle nevelés kell: általános és szakszerű.

Az emberiséget képzelhetjük egy örök életet élő egyénnek, a ki élete szakaszaiban folyvást tudná az előző időben szerzett ismereteket, természetesen legjobban ismervén mindig a legközelebbi korszakokat. Ám az egyesre nézve terhelő lenne ez a tenger tudás, s hogy hozzá férhessen, le kell apasztani, hogy áttekintő ismétlése legyen az az emberiség élete legáltalánosabb természetű nyilvánulatainak. Értelmi szempontból ez ugyanaz, a mi embryologiailag történik, midőn az élő lény fejlődése rövid sorozatban ismétli az egész faj fejlődésének átalakulásait. Hiszen a tudomány nem egyéb, mint az emberi működés kifejlésének története kezdettől fogva máig. A ki ezt részletesen ismerné, tudná mindazt, a mit tudni lehet; a ki pedig a fajra nézve érdekes mozzanatokot ismerné, éppen csak azt tudná, a mit tudnia kell. Az egyén erejével és idejével való gazdálkodás szempontja megkívánja, hogy az emberiség élettörténetét megrövidítsük; de oly formán, hogy a fontos tények sora érintetlen maradjon. Az ekként megszürt ismeretőkének az új nemzedékekkel közlése célja az oktatásnak. Az ösöktől

kapott ezt az örökséget, saját szerzeményeinkkel bővítve, nekünk is át kell adnunk utódainknak.

Az oktatás két részre szakad: *általánosra* és *szakszerűre*. A középoktatás, mint általános: neveli az embert; tehát sem orvost, sem ügyvédet, sem történetírót, sem vegyészt, sem természetvizsgálót nem nevel, hanem egyszerűen műveli az embert. A szakoktatás feladata ellenben a gyakorlati életben működő munkást művelni. Az általános tanulmányok kezdője a cosmogonia, mert az emberiség történelmét a természet történelme előzte meg. Az emberiség fejlődésével való ismerkedés követné ezt, a mint azt i. megvalósult a nyelv és gondolkodás történelmében, az ipari és művészi fejlődés, a vallásos, a bölcséleti és a társadalmi meg tudományos fejlődés történelmében. A nyelv történelméhez járulna az ének, rajz, számtan és geometria, mint megannyi specialis nyelv. Mindezekre elegendő lenne hat év (10-től 16 éves korig); s aztán jönnének a szaktanulmányok 16—20 vagy 21 éves korig; a jogi, orvosi, művészeti, földművelési, kereskedelmi, ipari, katonai s más szakiskolákban. A szakoktatás annyit érne, a mennyit ér az általános; s a munkás annyit érne, a mennyit ér az ember; és a mennyit ér a polgár, annyit érne a társadalom.

Az oktatás gerinczét alkotnák az elemi iskolában az anyanyelv, a zene, rajz, mathesis a középiskolában ugyanaz, csak hogy az élő és ókori nyelvekkel kibővítve, és magasabb fokon. Az ókori (classicus) nyelvekre főképpen az erkölcsi és értelmi nevelésért van szüksége a leendő polgárnak; azokat semmi sem helyettesítheti, de más módszerrel kell tanítani. A latin legyen a román nyelvek (francia, olasz és spanyol nyelvek) alapja, melyeket leghasznosabb és legkönnyebb tanulni a francziáknak. Tehát a latinnal egyszerre három élő nyelvet tanulhatna az ifjú.

A görögöt, mint élő nyelvet kell tanítani, s az új görögörről kell rámenni Homér és Demosthenes nyelvére. Ehez a négy nyelvhez jőne mint kötelező az angol nyelv, és — ha lehetséges — a német. Eme hat élő nyelv tanulása közben öt-hat év alatt az irodalmakban is szép eléhaladást tehetne a növendék, nagyobbab mindenesetre, mint jelenleg tíz év alatt. (?)

Az általános oktatás e mellett felölelné a természet és az emberiség történelme főbb ágazatait: tehát a geológiát, palaeontológiát, embryológiát, anatómiát, összehasonlító élettant, a természetrajzot és az általános földrajzot. Ezekhez járulna az emberiség ipari, művészeti, vallásos és philosophiai fejlődésének konkrét és nem dogmatikus vázlata.

Ime Guérin szerint az az élő encyclopaedia, melyhez csak hozzá való test és szellemi szervezet kellene, azaz a javasolt középoktatási reform bevezetésüel előbb a természetnek kellene reformálni testi és szellemi szervezetünket, mert azt a sok nyelvet és tenger tanulmányt másképpen lehetetlen volna az ifjú szervezetnek elbírnia. (F. L.)